

Název příspěvku: **Název příspěvku: Využití frazeologie ve slohovém vyučování**

Autor: PaedDr., Ph.D., Květoslava Klímová, katedra českého jazyka PdF MU Brno

Dominantní složka: Komunikační a slohová výchova

Vztah k dalším podkapitolám publikace: **Mediální výchova (fungování médií a jejich vliv ve společnosti; tvorba mediálních sdělení)**

Ročník: Téma lze zařadit do kteréhokoli ročníku na 2. st. ZŠ a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, a to podle stupně vyspělosti žáků a studentů

Časový rámec: jednotlivé úkoly ve vyučovací hodině, vyučovací hodina, vícehodinový projekt

Anotace:

Příspěvek je zaměřen na vzájemné propojení dopravní a slohové výchovy. Metodický úvod zdůrazňuje význam těchto dvou klíčových oblastí, a to nejen z pohledu školy, ale i z pohledu využití v praktickém životě. Další část obsahuje konkrétní náměty do praxe.

Klíčová slova:

dopravní výchova, komunikační výchova, komunikát, účastník silničního dopravního provozu, vyučování, učitel, žák

Metodický přehled

Téma: Člověk jako účastník silničního dopravního provozu

Klíčové kompetence

Komunikativní:

Žák se učí formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory v logické posloupnosti a dějové návaznosti, vyjadřovat se plynule, výstižně, kultivovaně a **spisovně**, a to hlavně v projevu mluveném, ale i psaném. Vystupováním před kolektivem ve třídě se postupně **zbavuje ostychu** vystupovat samostatně na veřejnosti. Prací ve skupině se učí zapojovat do diskuse, respektovat názor druhého a reagovat na něj. Tvořivě si rozšiřuje slovní zásobu a jazykové prostředky se učí aktivně využívat.

K řešení problému:

Žák se učí rozpoznávat problémy a pochopit je; je veden k tomu, aby o nich přemýšlel a učil se je řešit. Využívá při tom vlastní úsudek a zkušenosti. Učí se také vyhledávat informace, které vedou k řešení daného problému, a nenechá se odradit případným neúspěchem.

Občanské:

Rozhoduje se zodpovědně podle dané situace. Podle svých možností poskytne účinnou pomoc a v krizových situacích a v situacích ohrožujících život a zdraví člověka se chová zodpovědně.

Sociální a personální:

Učí se vzájemné spolupráci v týmu, v případě potřeby poskytnout pomoc nebo o ni požádat. Je učitelem veden při řešení úkolu ke spolupráci s druhými; snaží se z toho, co ostatní říkají, co si myslí a dělají, čerpat pro sebe poučení.

Mezioborové vztahy:

Výchova k občanství, Zeměpis, Výchova ke zdraví, Cizí jazyk, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět

Vztah k průřezovým tématům:

Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Environmentální výchova, Mediální výchova

Výukové strategie:

Popisované úkoly a náměty jsou zaměřeny především na rozšiřování slovní zásoby, na výstižné, plynulé a spisovné vyjadřování. K tomu je využívána hlavně na práce ve skupinách, tj. dělba rolí, spolupráce a komunikace ve skupině, strukturovaný rozhovor, posiluje se kritické myšlení.

Vlastní příspěvek (metodická a praktická část)

Úvod

Český neboli mateřský jazyk nám vzhledem k uvedenému tématu nabízí velké možnosti. Zařazením dopravní výchovy do vyučovací hodiny slohu můžeme vzájemně propojit dva důležité cíle – posilovat komunikační složku a zároveň pomáhat k dosažení cílů, které ve škole sleduje dopravní výchova.

a) dopravní výchova

Ve vyučovací hodině se může stát „pouze“ jedním z témat, může jí být věnována celá vyučovací hodina, případně celý projekt – záleží pouze na učiteli samotném, jak široký prostor tomuto tématu bude věnovat.

Doprava a vše, co s ní souvisí, je úzce spojeno s každodenním životem žáků a studentů, a to všech typů škol. K cestě do školy používají buď různé dopravní prostředky, např. trolejbus, tramvaj, autobus, vlak, kolo, koloběžku..., nebo chodí pěšky. Různými dopravními prostředky cestují také v době svého osobního volna a o prázdninách. Ve všech jmenovaných případech se tak stávají účastníky silničního provozu. Mnohdy je škola umístěna blízko frekventované křižovatky, často vede kolem školy hlavní silnice apod. Škola a učitelé tak nesou velký díl zodpovědnosti, protože musejí žáky seznámit s pravidly silničního provozu, poučit je o jejich dodržování, naučit je, jak se mají v dopravních prostředcích chovat. To však nestačí. Je třeba také žáky naučit, aby uměli v případě potřeby poradit, nabídnout nebo poskytnout pomoc apod. Statistiky ukazující počet dopravních nehod způsobených dětmi, nebo počet těch, jejichž oběťmi se děti staly, jsou alarmující. Je proto důležité, věnovat této problematice daleko větší pozornost než dosud a zařazovat ji do **všech** vyučovacích předmětů.

b) komunikační výchova

Výzkumy u nás i v zahraničí ukazují, že ve vyučování na základních i středních školách jednoznačně převažují svými komunikačními aktivitami učitelé nad žáky. Časová délka žákovských projevů (komunikátů) se během výzkumů pohybovala kolem 5–17 sekund a šlo především o jednoslovné odpovědi žáků. (Průcha, J.: 1997) Ze školní praxe víme, že žáci jsou do komutativních aktivit s učitelem zapojeni rozdílně: někteří se hlásí často, případně své odpovědi vykřikují, někteří jsou pasivnější a někteří „mlčí jako zařezaní“. Příčin, proč tomu tak je, je určitě víc, ale na základě své dlouholeté praxe na různých typech škol vím, že jednou z nich je u řady žáků **ostýchavost** mluvit před ostatními (v souladu s vyšším věkem stoupá i ostýchavost v komunikaci). Výzkumy potvrzují (Průcha, J.: 1997), že mezi komunikační ostýchavostí a vzdělávacími výsledky žáka existuje významná závislost. Čím vyšší je totiž komunikační ostýchavost žáka, tím nižších vzdělávacích výsledků dosahují. Je třeba se nad touto skutečností zamyslet a „postavit“ vyučovací hodinu slohu tak, abychom do ní zařazovali postupně co nejvíce forem práce, které umožní žákovi „mluvit“. Je však zapotřebí, aby si na tuto skutečnost žák zvykal už od nejtělejšího věku, a to nejen v předmětu český jazyk. K osvojení dovednosti samostatně „mluvit a vystupovat“ před kolektivem musí být připravován **ve všech** vyučovacích předmětech. Slohová výchova k tomu přímo vybízí. Zkušenosti však ukazují, že slohovému vyučování není v praxi věnováno tolik místa jako např. jazykové výchově. Často se poukazuje na množství jazykového učiva a naopak na nedostatek cvičení pro slohové vyučování. Přípravy na vyučovací hodinu slohu jsou časově náročné a tato skutečnost pak mnohdy učitele odradí. Je to velká škoda, protože právě ve slohovém vyučování má učitel možnost využít tvořivosti žáka, rozšiřovat a obohacovat jeho slovní zásobu, zařazovat do vyučovací hodiny takové formy práce, které lze v jazykové výchově uplatňovat pouze omezeně.

Nabízím proto několik nápadů, které lze ve vyučovacích hodinách slohu vzhledem k výše uvedenému tématu využít. Nejprve jsou zařazeny jednotlivé úkoly, které mohou být součástí kterékoli slohové hodiny a po té následují podrobné přípravy na 2 vyučovací hodiny.

Stat':

1. Bydlíte v místě, kde je nemocnice, zdravotní středisko. Porad'te, jak se tam dostanete např. z vlakového, autobusového nádraží, od školy apod. Upozorněte při tom na místa, kde je třeba zvýšit pozornost (přechod přes rušnou křižovatku, přes železniční přejezd, špatně viditelná dopravní značka, neoznačený přechod pro chodce, hustý silniční provoz apod.). Vhodné je využít dramatizace. Žákům s menší slovní zásobou můžeme pomoci výrazy, které jim dáme na kartičce:

Nejprve	Jakmile .....
Nato	Poté .....
Než	Nakonec .....

(viz příloha č. 1)

Cvičení je vhodné pro skupinovou práci nebo práci ve dvojicích. Žáci si na základě vlastní spolupráce připraví popis určené trasy a jeden z nich (tzv. mluvčí) s ním seznámí ostatní. Jednotlivé výstupy hodnotíme společně (výběr jazykových prostředků, bohatost a pestrost slovní zásoby, přesnost a výstižnost při vyjadřování, plynulost projevu, spisovnost – nespisovnost, ...).

2. Navrhněte, kde by v místě vašeho bydliště mohla být otevřena stezka pro cyklisty (místo pro skateboard, jízdu na kolečkových bruslích) a své rozhodnutí odůvodněte. Porad'te se, jak by takové místo mělo vypadat, čím by mělo být vybaveno, jak by mělo být označeno, jaká pravidla bezpečnosti by se tam měla dodržovat, ... Napište představitelům vašeho města (obce) dopis, ve kterém je s návrhem seznámíte a pokusíte se je přesvědčit o důležitosti a nutnosti jeho realizace právě v místě vašeho bydliště. Součástí dopisu může být také grafické zpracování návrhu.

3. Co je to?

Žáci jsou rozděleni do skupin a mají zavázané oči. Učitel má připravený tzv. „tajemný předmět“ (bezpečnostní přilbu), který mohou žáci vnímat všemi smysly kromě zraku. Jejich úkolem je pak předmět nakreslit na papír a co nejuvěstižněji popsat. Po té žákům přilbu ukážeme a zjišťujeme, jakých chyb se dopustili, doplňujeme informace, které získali na základě zrakových vjemů.

Vítězí skupina, která sestavila nejvěrnější popis.

Následuje samostatná práce žáků:

Popište, jak vypadá přilba, kterou používáte při jízdě na kole (koloběžce, kolečkových bruslích, motorce, ...) – tvar, velikost, materiál, barva, ... Přesvědčte ostatní o důležitosti jejího používání a užívejte při tom výstižná slovesa.

Pokud žák přilbu nemá, popisuje tu, která je ve třídě.

Vzor:

Přilba – pokrývka hlavy z pevného materiálu: chrání, zabezpečuje, brání, přiléhá, zamezuje, zabraňuje, ...

4. Vysvětlete, jaký význam (významy) mají uvedená slova. Pokud si nevíte rady, použijte Slovník cizích slov.

exhalace, komunikace, karoserie, pneumatika

Uvedená slova pak rozvíjejte výstižnými přídavnými jmény a se spojeními tvořte věty, případně souvětí.

Vzor: exhalace – odpadní tuhé, kapalné a plynné látky (prach, popílek, oxidy síry) vypuštěné do atmosféry; průmyslová exhalace.

5. Zjistěte ve Slovníku spisovné češtiny, z kterých jazyků byla do češtiny přejata slova: cyklista, etapa, favorit, finiš, republika, reportér

Vytvořte na školní nástěnku nebo do místních novin zprávu o cyklistickém závodě, který jste zhlédli, a uvedená slova (v různém tvaru) v ní použijte

6. Uspořádejte ve třídě talk show na téma Městská hromadná doprava (Bezpečnost a nehodovost na silnicích). Vyberte si mezi sebou vhodného moderátora, který bude talk show řídit.

Učitel zpočátku pomáhá moderátorovi tím, že mu dá na kartičkách napsané otázky. Např.:

Městská hromadná doprava

1. Jaký byl tvůj oblíbený dopravní prostředek v dětství?
2. Jaký je nyní tvůj oblíbený dopravní prostředek?
3. Vzpomeneš si na nějakou příhodu během jízdy ve vlaku, autobusu, tramvaji, trolejbusu, ...

4. Kdybys měl být nějakým dopravním prostředkem, který by to byl? Řekni proč.
5. Existuje dopravní prostředek, který nesnášíš? Proč?
6. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejvíc?
7. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejméně?
8. Máš nějaké návrhy na zlepšení?

(viz příloha č. 2)

Bezpečnost a nehodovost na silnicích

1. Co uděláš, než přejdeš na druhou stranu vozovky?
2. Patříš mezi ukázněné chodce? Přesvědč o tom ostatní.
3. Porušil jsi někdy pravidla bezpečnosti silničního provozu? Jak?
4. Jak by mělo být označeno oblečení (aktovka) dětí, aby byly na silnicích dobře vidět? Má ještě někdo výrazně označené oblečení?
5. Co patří k povinnému vybavení kola?
6. Jaká pravidla musíš při jízdě na kole dodržovat?
7. Jak je označeno místo na parkování, které je vyhrazeno zdravotně postiženým občanům?
8. Stal jsi se někdy svědkem nebo účastníkem dopravní nehody? Pokud ano, popiš ostatním, jak k dopravní nehodě došlo.

(viz příloha č. 3)

Pomozte moderátorovi a vymyslete další otázky k uvedenému tématu.

7. Pozvání na výlet

Připravte vtipné hlášení do školního rozhlasu (asi 1 min.), ve kterém pozvete žáky a učitele školy na sobotní cyklistický výlet do okolí vašeho bydliště. Nezapomeňte zdůraznit, že

- na jízdě na kole se jezdí při pravém okraji vozovky;
- cyklisté smějí jet pouze jednotlivě za sebou;
- cyklista nesmí jet bez držení řídicích nebo držet se jiného vozidla;
- vést za jízdy druhé jízdné kolo nebo psa.

Vítězí ten z vás, komu se přihlásí nejvíce zájemců.

Námět na vyučovací hodinu (1)

Téma: Poznáváme svět

Pomůcky: kniha (stačí jeden ze tří dílů) Hanzelka, J., Zikmund, M. Afrika snů a skutečnosti, mapa Afriky, papír, pero, sešit

1. Úvod

Do úvodu hodiny zařadíme rozhovor se žáky. Nejdříve vysvětlíme, proč máme v hodině slohu mapu Afriky. Ptáme se žáků, co o Africe vědí: jaká tam žijí zvířata, jak se jmenuje největší řeka, jaká africká města znají (ukazují na mapě) apod. Jakým dopravním prostředkem se do Afriky dostaneme nejrychleji, které letiště v naší republice je největší, jak dlouho trvá cesta letadlem např. do Jihoafrické republiky, do Tunisu, Egypta, ... kde můžeme o Africe získat co nejvíce informací? Pokud už někdo v Africe byl, co se mu tam líbilo, co ho překvapilo, zaujalo apod.

2. Motivace

Představíme žákům knihu Afrika snů a skutečnosti a seznámíme je s autory. Na mapě ukážeme trasu jejich cesty (autem: Praha, Mnichov, Bern, Lyon, Marseille a odtud lodí do Casablanky v Africe) a automobil, kterým cestovali. Součástí knihy je také mapa, na které je vyznačena trasa cesty. Ukážeme žákům některé fotografie a přečteme ukázkou z knihy. Vyprávíme si o tom, co všechno si museli asi cestovatelé před dlouhou cestou připravit, bez čeho se museli obejít, co naopak bylo pro jejich cestu nezbytně nutné apod.

3. Didaktická hra

Na co nesmíme při cestě do zahraničí zapomenout...

Zahrajeme si s žáky hru, která podporuje paměť, soustředění žáka a jeho slovní zásobu. Začíná učitel. Např.: „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas.“ Pokračuje žák. „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas a peníze.“ Další žák: „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas, peníze a mapu ...“ Postupně se tvoří dlouhá řada slov (slovních spojení). Žák, který nedokáže slova zopakovat, dostává tzv. žlutou kartu, ten, který napovídá, červenou. Snažíme se vytvořit řadu co nejdélejší (starší žáci mohou rozvíjet podstatná jména vhodnými přívlastky: např. cestovní pas, peníze z účtu, turistickou mapu (mapu města, státu ...).

Pak žáky rozdělíme do skupin. Každá dostane papír a tužku a na daný pokyn napíší žáci co nejvíce slov, která si zapamatovali (píše jeden, ostatní napovídají, radí). Skupina, která je s prací hotová nejdříve, řekne dost. Na pokyn učitele jeden žák všechna slova přečte. Pokud je výčet úplný, skupina vítězí. Pokud některá slova chybí, s pomocí ostatních se seznam doplní.

4. Soutěž

Učitel vybere některé ze slov (podstatné jméno) a napíše ho na tabuli. Žáci mají ve skupinách za úkol vymyslet (asi za 2–3 min.) k vybranému slovu např. co nejvíce přídavných jmen, která vyjadřují, jaká určitá věc je, že se s ní něco stalo apod. Vítězí skupina, která má výstižných přídavných jmen nejvíce.

Příklad: AUTOMOBIL

Vyjádřete přídavnými jmény, že se automobilem něco stalo (poškozený, odřený, nepojízdný, nabouraný, ...).

Pokud se stanete účastníkem dopravní nehody, co uděláte nejdříve? Uměli byste si poradit i v zahraničí?

Samostatná práce

Napište, kam byste se nejraději u nás nebo v zahraničí podívali, a své rozhodnutí zdůvodněte.

Pozn.: Často na splnění výše uvedených úkolů jedna vyučovací hodina nestačí. Je třeba počítat spíše se dvěma hodinami.

Námět na vyučovací hodinu (2)

Téma: Jsem motocykl

Pomůcky: papír, tužka, pastelky

Žáci pracují pod vedením učitele. Měli by být uvolnění, spokojeni a měli by sedět se zavřenýma očima. Učitel mluví jemně, ale jasně a mezi jednotlivými větami dělá pauzy, aby si žáci mohli promýšlet odpovědi.

Text:

Představte si, že jste motocykl. Všimněte si, jaké jste výroby, jaká značka a jaký typ. Uvědomte si, kde parkujete, když na vás nikdo nejezdí. Jaký z toho máte pocit? Udržují vás v dobrém stavu? Představte si, že vás startují. Startujete snadno, nebo těžce? Jaký vydáváte zvuk? Právě jedete. Všimněte si, kdo je váš řidič. Jak se snášíte? Promluvte si se svým řidičem. Ukončete dialog a všimněte si, jak rychle jedete. Kde jste? V jakém jste stavu jako motocykl? Všimněte si součástek. Fungují dobře? Jsou některé součástky opotřebované tak, že by mohly zlobit? Kde jste teď? Po jaké silnici jedete? Vaše levé řídko má brzdu na přední kolo, na pravém na plyn. Pozorně si všimněte, co které z nich dělá. Právě vás zastavují. Kde jste zastavili a jak? Jaký máte z jízdy pocit?

(viz příloha č. 4)

Řekněte žákům, že si teď budou několik minut zapisovat nebo kreslit, co právě prožili. Připomeňte jim, aby si zaznamenali všechny paralely s vlastním životem. Možná si představovali, že je někdo nechal stát v dešti a nepečoval o ně. Možná mají pocit, že se o ně v životě nikdo nestará.

Pak rozdělte žáky do skupin po třech (čtyřech) a diskutujte s nimi o jejich zážitcích. Když budou mluvit o motocyklu, ať mluví v první osobě. Např.: „Jsem velký a silný Harley Davidson. Dělán spoustu kraválu a kamkoli jedu, lidé si mě všímají.“

Toto cvičení většinou vede k živé diskusi. Nevykládejte ani nenavrhněte „dobrá“ nebo „špatná“ řešení ve vztahu k obsahu představ, které žáci měli. Ať si vezmou z tohoto cvičení co nejvíce, ale nenuťte je vyvozovat nějaké ponaučení.

Námět jsem vybrala z knihy Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků (viz literatura) a mám s tímto tématem velmi dobré zkušenosti. Velký klad vidím v tom, že žáci se rozpovídají, vyjadřují své myšlenky a nápady a zbavují se ostychu mluvit.

Závěr:

Konkrétní očekávané cíle a výstupy:

- odlišování spisovného a nespisovného projevu, vhodné užívání spisovných jazykových prostředků vzhledem ke komunikačnímu žánru
- užívání verbálních, nonverbálních i paralingválních prostředků řeči v mluveném projevu připraveném i nepřipraveném
- využívání zásad komunikace a pravidel dialogu
- příprava na osvojení kompetence: komunikativní, občanské, k řešení problému

Žáci

- procvičují užívání jazykových prostředků v mluveném projevu;
- porovnávají využití jazykových prostředků v projevu mluveném a psaném; jazykové prostředky spisovné, hovorové, dialekt;
- uvědomují si možnosti svobodného vyjádření vlastních názorů a postojů a zodpovědnost za jejich prezentaci.

Souhrn použité literatury a dalších zdrojů

CANFIELD, J., WELS, H. C. *Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků*. Praha: Portál 1995.

FILIPEC, J. a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia 1994.

KRAUS, J., PETRÁČKOVÁ, V. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia 2001.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, s.r.o, 1997.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Nejprve

Jakmile

Nato

Poté

Než

Nakonec

Příloha č. 2

Městská hromadná doprava

- 1. Jaký byl tvůj oblíbený dopravní prostředek v dětství?**
  - 2. Jaký je nyní tvůj oblíbený dopravní prostředek?**
  - 3. Vzpomeneš si na nějakou příhodu během jízdy ve vlaku, autobusu, tramvaji, trolejbusu, ...**
  - 4. Kdybys měl být nějakým dopravním prostředkem, který by to byl?**
- Řekni proč.**
- 5. Existuje dopravní prostředek, který nesnášíš? Proč?**
  - 6. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejvíc?**
  - 7. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejméně?**
  - 8. Máš nějaké návrhy na zlepšení?**

Příloha č. 3

Bezpečnost a nehodovost na silnicích

- 1. Co uděláš, než přejdeš na druhou stranu vozovky?**
- 2. Patříš mezi ukázněné chodce? Přesvědč o tom ostatní.**
- 3. Porušil jsi někdy pravidla bezpečnosti silničního provozu? Jak?**
- 4. Jak by mělo být označeno oblečení (aktovka) dětí, aby byly na silnicích dobře vidět? Má ještě někdo výrazně označené oblečení?**
- 5. Co patří k povinnému vybavení kola?**
- 6. Jaká pravidla musíš při jízdě na kole dodržovat?**
- 7. Jak je označeno místo na parkování, které je vyhrazeno zdravotně postiženým občanům?**
- 8. Stal jsi se někdy svědkem nebo účastníkem dopravní nehody? Pokud ano, popiš ostatním, jak k dopravní nehodě došlo.**

Příloha č. 4

Text:

Představte si, že jste motocykl. Všimněte si, jaké jste výroby, jaká značka a jaký typ. Uvědomte si, kde parkujete, když na vás nikdo nejezdí. Jaký z toho máte pocit? Udržují vás v dobrém stavu? Představte si, že vás startují. Startujete snadno, nebo těžce? Jaký vydáváte zvuk? Právě jedete. Všimněte si, kdo je váš řidič. Jak se snášíte? Promluvte si se svým řidičem. Ukončete dialog a všimněte si, jak rychle jedete. Kde jste? V jakém jste stavu jako motocykl? Všimněte si součástí. Fungují dobře? Jsou některé součástky opotřebované tak, že by mohly zlobit? Kde jste teď? Po jaké silnici jedete? Vaše levé řídicí kolo má brzdu na přední kolo, na pravém na plyn. Pozorně si všimněte, co které z nich dělá. Právě vás zastavují. Kde jste zastavili a jak? Jaký máte z jízdy pocit?

Autor: PaedDr., Ph.D., Květoslava Klímová, katedra českého jazyka PdF MU Brno

Dominantní složka: Komunikační a slohová výchova

Vztah k dalším podkapitolám publikace: Mediální výchova (fungování médií a jejich vliv ve společnosti; tvorba mediálních sdělení)

Ročník: Téma lze zařadit do kteréhokoli ročníku na 2. st. ZŠ a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, a to podle stupně vyspělosti žáků a studentů

Časový rámec: jednotlivé úkoly ve vyučovací hodině, vyučovací hodina, vícehodinový projekt

Anotace:

Příspěvek je zaměřen na vzájemné propojení dopravní a slohové výchovy. Metodický úvod zdůrazňuje význam těchto dvou klíčových oblastí, a to nejen z pohledu školy, ale i z pohledu využití v praktickém životě. Další část obsahuje konkrétní náměty do praxe.

Klíčová slova:

dopravní výchova, komunikační výchova, komunikát, účastník silničního dopravního provozu, vyučování, učitel, žák

Metodický přehled

Téma: Člověk jako účastník silničního dopravního provozu

Klíčové kompetence

Komunikativní:

Žák se učí formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory v logické posloupnosti a dějové návaznosti, vyjadřovat se plynule, výstižně, kultivovaně a **spisovně**, a to hlavně v projevu mluveném, ale i psaném. Vystupováním před kolektivem ve třídě se postupně **zbavuje ostychu** vystupovat samostatně na veřejnosti. Prací ve skupině se učí zapojovat do diskuse, respektovat názor druhého a reagovat na něj. Tvořivě si rozšiřuje slovní zásobu a jazykové prostředky se učí aktivně využívat.

K řešení problému:

Žák se učí rozpoznávat problémy a pochopit je; je veden k tomu, aby o nich přemýšlel a učil se je řešit. Využívá při tom vlastní úsudek a zkušenosti. Učí se také vyhledávat informace, které vedou k řešení daného problému, a nenechá se odradit případným neúspěchem.

Občanské:

Rozhoduje se zodpovědně podle dané situace. Podle svých možností poskytne účinnou pomoc a v krizových situacích a v situacích ohrožujících život a zdraví člověka se chová zodpovědně.

Sociální a personální:

Učí se vzájemné spolupráci v týmu, v případě potřeby poskytne pomoc nebo o ni požádá. Je učitelem veden při řešení úkolu ke spolupráci s druhými; snaží se z toho, co ostatní říkají, co si myslí a dělají, čerpat pro sebe poučení.

Mezioborové vztahy:

Výchova k občanství, Zeměpis, Výchova ke zdraví, Cizí jazyk, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět

Vztah k průřezovým tématům:

Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Environmentální výchova, Mediální výchova

Výukové strategie:

Popisované úkoly a náměty jsou zaměřeny především na rozšiřování slovní zásoby, na výstižné, plynulé a spisovné vyjadřování. K tomu je využívána hlavně na práce ve skupinách, tj. dělba rolí, spolupráce a komunikace ve skupině, strukturovaný rozhovor, posiluje se kritické myšlení.

Vlastní příspěvek (metodická a praktická část)

Úvod

Český neboli mateřský jazyk nám vzhledem k uvedenému tématu nabízí velké možnosti. Zařazením dopravní výchovy do vyučovací hodiny slohu můžeme vzájemně propojit dva důležité cíle – posilovat komunikační složku a zároveň pomáhat k dosažení cílů, které ve škole sleduje dopravní výchova.

a) dopravní výchova

Ve vyučovací hodině se může stát „pouze“ jedním z témat, může jí být věnována celá vyučovací hodina, případně celý projekt – záleží pouze na učiteli samotném, jak široký prostor tomuto tématu bude věnovat.

Doprava a vše, co s ní souvisí, je úzce spojeno s každodenním životem žáků a studentů, a to všech typů škol. K cestě do školy používají buď různé dopravní prostředky, např. trolejbus, tramvaj, autobus, vlak, kolo, koloběžku..., nebo chodí pěšky. Různými dopravními prostředky cestují také v době svého osobního volna a o prázdninách. Ve všech jmenovaných případech se tak stávají účastníky silničního provozu. Mnohdy je škola umístěna blízko frekventované křižovatky, často vede kolem školy hlavní silnice apod. Škola a učitelé tak nesou velký díl zodpovědnosti, protože musejí žáky seznámit s pravidly silničního provozu, poučit je o jejich dodržování, naučit je, jak se mají v dopravních prostředcích chovat. To však nestačí. Je třeba také žáky naučit, aby uměli v případě potřeby poradit, nabídnout nebo poskytnout pomoc apod. Statistiky ukazující počet dopravních nehod způsobených dětmi, nebo počet těch, jejichž oběťmi se děti staly, jsou alarmující. Je proto důležité, věnovat této problematice daleko větší pozornost než dosud a zařazovat ji do **všech** vyučovacích předmětů.

b) komunikační výchova

Výzkumy u nás i v zahraničí ukazují, že ve vyučování na základních i středních školách jednoznačně převažují svými komunikačními aktivitami učitelé nad žáky. Časová délka žákovských projevů (komunikátů) se během výzkumů pohybovala kolem 5–17 sekund a šlo především o jednoslovné odpovědi žáků. (Průcha, J.: 1997) Ze školní praxe víme, že žáci jsou do komutativních aktivit s učitelem zapojeni rozdílně: někteří se hlásí často, případně své odpovědi vykřikují, někteří jsou pasivnější a někteří „mlčí jako zařezaní“. Příčin, proč tomu tak je, je určitě víc, ale na základě své dlouholeté praxe na různých typech škol vím, že jednou z nich je u řady žáků **ostýchavost** mluvit před ostatními (v souladu s vyšším věkem stoupá i ostýchavost v komunikaci). Výzkumy potvrzují (Průcha, J.: 1997), že mezi komunikační ostýchavostí a vzdělávacími výsledky žáka existuje významná závislost. Čím vyšší je totiž komunikační ostýchavost žáka, tím nižších vzdělávacích výsledků dosahují. Je třeba se nad touto skutečností zamyslet a „postavit“ vyučovací hodinu slohu tak, abychom do ní zařazovali postupně co nejvíce forem práce, které umožní žákovi „mluvit“. Je však zapotřebí, aby si na tuto skutečnost žák zvykal už od nejtěplejšího věku, a to nejen v předmětu český jazyk. K osvojení dovednosti samostatně „mluvit a vystupovat“ před kolektivem musí být připravován **ve všech** vyučovacích předmětech. Slohová výchova k tomu přímo vybízí. Zkušenosti však ukazují, že slohovému vyučování není v praxi věnováno tolik místa jako např. jazykové výchově. Často se poukazuje na množství jazykového učiva a naopak na nedostatek cvičení pro slohové vyučování. Přípravy na vyučovací hodinu slohu jsou časově náročné a tato skutečnost pak mnohdy učitele odradí. Je to velká škoda, protože právě ve slohovém vyučování má učitel možnost využít tvořivosti žáka, rozšiřovat a obohacovat jeho slovní zásobu, zařazovat do vyučovací hodiny takové formy práce, které lze v jazykové výchově uplatňovat pouze omezeně.

Nabízím proto několik nápadů, které lze ve vyučovacích hodinách slohu vzhledem k výše uvedenému tématu využít. Nejprve jsou zařazeny jednotlivé úkoly, které mohou být součástí kterékoli slohové hodiny a po té následují podrobné přípravy na 2 vyučovací hodiny.

Stat':

1. Bydlíte v místě, kde je nemocnice, zdravotní středisko. Porad'te, jak se tam dostanete např. z vlakového, autobusového nádraží, od školy apod. Upozorněte při tom na místa, kde je třeba zvýšit pozornost (přechod přes rušnou křižovatku, přes železniční přejezd, špatně viditelná dopravní značka, neoznačený přechod pro chodce, hustý silniční provoz apod.). Vhodné je využít dramatizace. Žákům s menší slovní zásobou můžeme pomoci výrazy, které jim dáme na kartičce:

Nejprve .....

Jakmile .....

Nato .....

Poté .....

Než .....

Nakonec .....

(viz příloha č. 1)

Cvičení je vhodné pro skupinovou práci nebo práci ve dvojicích. Žáci si na základě vlastní spolupráce připraví popis určené trasy a jeden z nich (tzv. mluvčí) s ním seznámí ostatní. Jednotlivé výstupy hodnotíme společně (výběr jazykových prostředků, bohatost a pestrost slovní zásoby, přesnost a výstižnost při vyjadřování, plynulost projevu, spisovnost – nespisovnost, ...).

2. Navrhněte, kde by v místě vašeho bydliště mohla být otevřena stezka pro cyklisty (místo pro skateboard, jízdu na kolečkových bruslích) a své rozhodnutí odůvodněte. Porad'te se, jak by takové místo mělo vypadat, čím by mělo být vybaveno, jak by mělo být označeno, jaká pravidla bezpečnosti by se tam měla dodržovat, ... Napište představitelům vašeho města (obce) dopis, ve kterém je s návrhem seznámíte a pokusíte se je přesvědčit o důležitosti a nutnosti jeho realizace právě v místě vašeho bydliště. Součástí dopisu může být také grafické zpracování návrhu.

3. Co je to?

Žáci jsou rozděleni do skupin a mají zavázané oči. Učitel má připravený tzv. „tajemný předmět“ (bezpečnostní přilbu), který mohou žáci vnímat všemi smysly kromě zraku. Jejich úkolem je pak předmět nakreslit na papír a co nejuvýstižněji popsat. Po té žákům přilbu ukážeme a zjišťujeme, jakých chyb se dopustili, doplňujeme informace, které získali na základě zrakových vjemů.

Vítězí skupina, která sestavila nejuvěrnější popis.

Následuje samostatná práce žáků:

Popište, jak vypadá přilba, kterou používáte při jízdě na kole (koloběžce, kolečkových bruslích, motorce, ...) – tvar, velikost, materiál, barva, ... Přesvědčte ostatní o důležitosti jejího používání a užívejte při tom výstižná slovesa.

Pokud žák přilbu nemá, popisuje tu, která je ve třídě.

Vzor:

Přilba – pokrývka hlavy z pevného materiálu: chrání, zabezpečuje, brání, přiléhá, zamezuje, zabraňuje, ...

4. Vysvětlete, jaký význam (významy) mají uvedená slova. Pokud si nevíte rady, použijte Slovník cizích slov.

exhalace, komunikace, karoserie, pneumatika

Uvedená slova pak rozvíjejte výstižnými přídavnými jmény a se spojeními tvořte věty, případně souvětí.

Vzor: exhalace – odpadní tuhé, kapalné a plynné látky (prach, popílek, oxidy síry) vypuštěné do atmosféry; průmyslová exhalace.

5. Zjistěte ve Slovníku spisovné češtiny, z kterých jazyků byla do češtiny přejata slova: cyklista, etapa, favorit, finiš, republika, reportér

Vytvořte na školní nástěnku nebo do místních novin zprávu o cyklistickém závodě, který jste zhlédli, a uvedená slova (v různém tvaru) v ní použijte

6. Uspořádejte ve třídě talk show na téma Městská hromadná doprava (Bezpečnost a nehodovost na silnicích). Vyberte si mezi sebou vhodného moderátora, který bude talk show řídit.

Učitel zpočátku pomáhá moderátorovi tím, že mu dá na kartičkách napsané otázky. Např.:

Městská hromadná doprava

1. Jaký byl tvůj oblíbený dopravní prostředek v dětství?
2. Jaký je nyní tvůj oblíbený dopravní prostředek?
3. Vzpomeň si na nějakou příhodu během jízdy ve vlaku, autobusu, tramvaji, trolejbusu, ...
4. Kdybys měl být nějakým dopravním prostředkem, který by to byl? Řekni proč.
5. Existuje dopravní prostředek, který nesnášíš? Proč?
6. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejvíc?
7. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejméně?
8. Máš nějaké návrhy na zlepšení?

(viz příloha č. 2)

Bezpečnost a nehodovost na silnicích

1. Co uděláš, než přejdeš na druhou stranu vozovky?
2. Patříš mezi ukázněné chodce? Přesvědč o tom ostatní.
3. Porušil jsi někdy pravidla bezpečnosti silničního provozu? Jak?
4. Jak by mělo být označeno oblečení (aktovka) dětí, aby byly na silnicích dobře vidět? Má ještě někdo výrazně označené oblečení?
5. Co patří k povinnému vybavení kola?
6. Jaká pravidla musíš při jízdě na kole dodržovat?
7. Jak je označeno místo na parkování, které je vyhrazeno zdravotně postiženým občanům?
8. Stal jsi se někdy svědkem nebo účastníkem dopravní nehody? Pokud ano, popiš ostatním, jak k dopravní nehodě došlo.

(viz příloha č. 3)

Pomozte moderátorovi a vymyslete další otázky k uvedenému tématu.

7. Pozvání na výlet

Připravte vtipné hlášení do školního rozhlasu (asi 1 min.), ve kterém pozvete žáky a učitele školy na sobotní cyklistický výlet do okolí vašeho bydliště. Nezapomeňte zdůraznit, že

- na jízdním kole se jezdí při pravém okraji vozovky;
- cyklisté smějí jet pouze jednotlivě za sebou;
- cyklista nesmí jet bez držení řídicích nebo držet se jiného vozidla;
- vést za jízdy druhé jízdné kolo nebo psa.

Vítězí ten z vás, komu se přihlásí nejvíce zájemců.

Námět na vyučovací hodinu (1)

Téma: Poznáváme svět

Pomůcky: kniha (stačí jeden ze tří dílů) Hanzelka, J., Zikmund, M. Afrika snů a skutečnosti, mapa Afriky, papír, pero, sešit

1. Úvod

Do úvodu hodiny zařadíme rozhovor se žáky. Nejdříve vysvětlíme, proč máme v hodině slohu mapu Afriky. Ptáme se žáků, co o Africe vědí: jaká tam žijí zvířata, jak se jmenuje největší řeka, jaká africká města znají (ukazují na mapě) apod. Jakým dopravním prostředkem se do Afriky dostaneme nejrychleji, které letiště v naší republice je největší, jak dlouho trvá cesta letadlem např. do Jihoafrické republiky, do Tunisu, Egypta, ... kde můžeme o Africe získat co nejvíce informací? Pokud už někdo v Africe byl, co se mu tam líbilo, co ho překvapilo, zaujalo apod.

2. Motivace

Představíme žákům knihu Afrika snů a skutečnosti a seznámíme je s autory. Na mapě ukážeme trasu jejich cesty (autem: Praha, Mnichov, Bern, Lyon, Marseille a odtud lodí do Casablanky v Africe) a automobil, kterým cestovali. Součástí knihy je také mapa, na které je vyznačena trasa cesty. Ukážeme žákům některé fotografie a přečteme ukázkou z knihy. Vyprávíme si o tom, co všechno si museli asi cestovatelé před dlouhou cestou připravit, bez čeho se museli obejít, co naopak bylo pro jejich cestu nezbytně nutné apod.

3. Didaktická hra

Na co nesmíme při cestě do zahraničí zapomenout...

Zahrajeme si s žáky hru, která podporuje paměť, soustředění žáka a jeho slovní zásobu. Začíná učitel. Např.: „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas.“ Pokračuje žák. „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas a peníze.“ Další žák: „Při cestě do zahraničí nesmíme zapomenout pas, peníze a mapu ...“ Postupně se tvoří dlouhá řada slov (slovních spojení). Žák, který nedokáže slova zopakovat, dostává tzv. žlutou kartu, ten, který napovídá, červenou. Snažíme se vytvořit řadu co nejdelší (starší žáci mohou rozvíjet podstatná jména vhodnými přívlastky: např. cestovní pas, peníze z účtu, turistickou mapu (mapu města, státu ...).

Pak žáky rozdělíme do skupin. Každá dostane papír a tužku a na daný pokyn napíší žáci co nejvíce slov, která si zapamatovali (píše jeden, ostatní napovídají, radí). Skupina, která je s prací hotová nejdřív, řekne dost. Na pokyn učitele jeden žák všechna slova přečte. Pokud je výčet úplný, skupina vítězí. Pokud některá slova chybí, s pomocí ostatních se seznam doplní.

4. Soutěž

Učitel vybere některé ze slov (podstatné jméno) a napíše ho na tabuli. Žáci mají ve skupinách za úkol vymyslet (asi za 2–3 min.) k vybranému slovu např. co nejvíce přídavných jmen, která vyjadřují, jaká určitá věc je, že se s ní něco stalo apod. Vítězí skupina, která má výstižných přídavných jmen nejvíc.

Příklad: AUTOMOBIL

Vyjádřete přídavnými jmény, že se automobilem něco stalo (poškozený, odřený, nepojízdný, nabouraný, ...).

Pokud se stanete účastníkem dopravní nehody, co uděláte nejdřív? Uměli byste si poradit i v zahraničí?

Samostatná práce

Napište, kam byste se nejraději u nás nebo v zahraničí podívali, a své rozhodnutí zdůvodněte.

Pozn.: Často na splnění výše uvedených úkolů jedna vyučovací hodina nestačí. Je třeba počítat spíše se dvěma hodinami.

Námět na vyučovací hodinu (2)

Téma: Jsem motocykl

Pomůcky: papír, tužka, pastelky

Žáci pracují pod vedením učitele. Měli by být uvolnění, spokojení a měli by sedět se zavřenýma očima. Učitel mluví jemně, ale jasně a mezi jednotlivými větami dělá pauzy, aby si žáci mohli promýšlet odpovědi.

Text:

Představte si, že jste motocykl. Všimněte si, jaké jste výroby, jaká značka a jaký typ.

Uvědomte si, kde parkujete, když na vás nikdo nejezdí. Jaký z toho máte pocit? Udržují vás v dobrém stavu? Představte si, že vás startují. Startujete snadno, nebo těžce? Jaký vydáváte zvuk? Právě jedete. Všimněte si, kdo je váš řidič. Jak se snášíte? Promluvte si se svým řidičem. Ukončete dialog a všimněte si, jak rychle jedete. Kde jste? V jakém jste stavu jako motocykl? Všimněte si součástek. Fungují dobře? Jsou některé součástky opotřebované tak, že by mohly zlobit? Kde jste teď? Po jaké silnici jedete? Vaše levé říditko má brzdu na přední kolo, na pravém na plyn. Pozorně si všimněte, co které z nich dělá. Právě vás zastavují. Kde jste zastavili a jak? Jaký máte z jízdy pocit?

(viz příloha č. 4)

Řekněte žákům, že si teď budou několik minut zapisovat nebo kreslit, co právě prožili. Připomeňte jim, aby si zaznamenali všechny paralely s vlastním životem. Možná si představovali, že je někdo nechal stát v dešti a nepečoval o ně. Možná mají pocit, že se o ně v životě nikdo nestará.

Pak rozdělte žáky do skupin po třech (čtyřech) a diskutujte s nimi o jejich zážitcích. Když budou mluvit o motocyklu, ať mluví v první osobě. Např.: „Jsem velký a silný Harley Davidson. Dělán spoustu kraválu a kamkoli jedu, lidé si mě všímají.“

Toto cvičení většinou vede k živé diskusi. Nevykládejte ani nenavrhněte „dobrá“ nebo „špatná“ řešení ve vztahu k obsahu představ, které žáci měli. Ať si vezmou z tohoto cvičení co nejvíce, ale nenuťte je vyvozovat nějaké ponaučení.

Námět jsem vybrala z knihy Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků (viz literatura) a mám s tímto tématem velmi dobré zkušenosti. Velký klad vidím v tom, že žáci se rozprávají, vyjadřují své myšlenky a nápady a zbavují se ostychu mluvit.

Závěr:

Konkrétní očekávané cíle a výstupy:

- odlišování spisovného a nespisovného projevu, vhodné užívání spisovných jazykových prostředků vzhledem ke komunikačnímu žánru
- užívání verbálních, nonverbálních i paralingválních prostředků řeči v mluveném projevu připraveném i nepřipraveném
- využívání zásad komunikace a pravidel dialogu
- příprava na osvojení kompetence: komunikativní, občanské, k řešení problému

Žáci

- procvičují užívání jazykových prostředků v mluveném projevu;
- porovnávají využití jazykových prostředků v projevu mluveném a psaném; jazykové prostředky spisovné, hovorové, dialekt;
- uvědomují si možnosti svobodného vyjádření vlastních názorů a postojů a zodpovědnost za jejich prezentaci.

Souhrn použité literatury a dalších zdrojů

CANFIELD, J., WELS, H. C. *Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků*. Praha: Portál 1995.

FILIPEC, J. a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia 1994.

KRAUS, J., PETRÁČKOVÁ, V. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia 2001.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, s.r.o, 1997.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Nejprve

Jakmile

Nato

Poté

Než

Nakonec

Příloha č. 2

Městská hromadná doprava

- 1. Jaký byl tvůj oblíbený dopravní prostředek v dětství?**
- 2. Jaký je nyní tvůj oblíbený dopravní prostředek?**
- 3. Vzpomeneš si na nějakou příhodu během jízdy ve vlaku, autobusu, tramvaji, trolejbusu, ...**
- 4. Kdybys měl být nějakým dopravním prostředkem, který by to byl?**

Řekni proč.

- 5. Existuje dopravní prostředek, který nesnášíš? Proč?**
- 6. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejvíc?**
- 7. Co se ti na cestování autobusem (vlakem, tramvají, trolejbusem, ...) líbí nejméně?**
- 8. Máš nějaké návrhy na zlepšení?**

Příloha č. 3

Bezpečnost a nehodovost na silnicích

- 1. Co uděláš, než přejdeš na druhou stranu vozovky?**
- 2. Patříš mezi ukázněné chodce? Přesvědč o tom ostatní.**
- 3. Porušil jsi někdy pravidla bezpečnosti silničního provozu? Jak?**
- 4. Jak by mělo být označeno oblečení (aktovka) dětí, aby byly na silnicích dobře vidět? Má ještě někdo výrazně označené oblečení?**
- 5. Co patří k povinnému vybavení kola?**

6. Jaká pravidla musíš při jízdě na kole dodržovat?

7. Jak je označeno místo na parkování, které je vyhrazeno zdravotně postiženým občanům?

8. Stal jsi se někdy svědkem nebo účastníkem dopravní nehody? Pokud ano, popiš ostatním, jak k dopravní nehodě došlo.

Příloha č. 4

Text:

Představte si, že jste motocykl. Všimněte si, jaké jste výroby, jaká značka a jaký typ. Uvědomte si, kde parkujete, když na vás nikdo nejezdí. Jaký z toho máte pocit? Udržují vás v dobrém stavu? Představte si, že vás startují. Startujete snadno, nebo těžce? Jaký vydáváte zvuk? Právě jedete. Všimněte si, kdo je váš řidič. Jak se snášíte? Promluvte si se svým řidičem. Ukončete dialog a všimněte si, jak rychle jedete. Kde jste? V jakém jste stavu jako motocykl? Všimněte si součástek. Fungují dobře? Jsou některé součástky opotřebované tak, že by

mohly zlobit? Kde jste teď? Po jaké silnici jedete? Vaše levé řídko má brzdu na přední kolo, na pravém na plyn. Pozorně si všimněte, co které z nich dělá. Právě vás zastavují. Kde jste zastavili a jak? Jaký máte z jízdy pocit?